

Biblioteka
INCUS

TIM *press*

Biblioteka

INCUS

Charles H. Ferguson

Nacija grabežljivaca

Korporacijski kriminalci, politička korupcija i otmica Amerike

Naslov izvornika

PREDATOR NATION

Corporate criminals, political corruption, and the hijacking of America

Copyright © 2012 by Charles Ferguson

All rights reserved

© za hrvatsko izdanje:

TIM press, Zagreb

Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14;

E-mail: tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-7177-66-9

CHARLES H. FERGUSON

NACIJA
GRABEŽLJIVACA

KORPORACIJSKI KRIMINALCI, POLITIČKA
KORUPCIJA I OTMICA AMERIKE

S engleskoga preveli

Hana Dvornik

i

Srđan Dvornik

Zagreb, 2013.

Za Athenu Sofiju i Audrey Elisabeth,
dvije žene koje su mi promijenile život.

Sadržaj

PRVO POGLAVLJE	
Gdje smo sada	7
DRUGO POGLAVLJE	
Otvaranje Pandorine kutije: doba deregulacije, 1980. – 2000.	27
TREĆE POGLAVLJE	
Mjehur, prvi dio: posuđivanje i kreditiranje u 2000-ima	53
ČETVRTO POGLAVLJE	
Wall Street stvara mjehur i daje ga svijetu	77
PETO POGLAVLJE	
Svi padaju: upozorenja, grabežljivci, krize, reakcije	113
ŠESTO POGLAVLJE	
Zločin i kazna: bankarstvo i mjehur kao zločinački pothvati	145
SEDMO POGLAVLJE	
Agenti boli: neregulirane financije kao djelatnost oduzimanja	187
OSMO POGLAVLJE	
Kula bjelokosna	215
DEVETO POGLAVLJE	
Amerika kao namještena igra	245
DESETO POGLAVLJE	
Što treba učiniti?	287
Zahvale	293
Bilješke	295
Rječnik	309
Kazalo imena	313
O autoru	317

PRVO POGLAVLJE

Gdje smo sada

Mnogo je knjiga već napisano o financijskoj krizi, ali dva su razloga zbog kojih sam odlučio napisati ovu.

Prvi je razlog što su se loši tipovi izvukli, a u javnosti se o toj činjenici iznenađujuće malo raspravljalo. Kada sam dobio Oscara za najbolji dokumentarni film 2011., rekao sam: "Tri godine nakon strahovite financijske krize koju su prouzročile goleme prevare, nijedan direktor nije završio u zatvoru. To ne valja." Kada sam se kasnije raspitivao o tome zbog čega nema optužnica, jedan viši dužnosnik Obamine uprave izbjegavao je odgovoriti, tvrdeći kako se nije dogodilo ništa protuzakonito, ili da istrage i dalje traju. Nijedan od značajnijih republikanskih predsjedničkih kandidata nije uopće pokretao to pitanje.

Početakom 2012. još uvijek nije bilo nijedne kaznene optužbe nekoga višeg financijskog direktora povezanog s financijskom krizom. Nije bilo ni ozbiljnijeg pokušaja savezne vlade da pomoću građanskih tužbi, zapljene imovine ili ograničavajućim nalogima naplati globu ili naknadu štete od ljudi odgovornih što su svjetsku privredu povukli u recesiju. Nije se to dogodilo zbog toga što ne bismo imali dokaza za kriminalno ponašanje. Otkako je objavljen moj film, pojavila se velika količina novog materijala, osobito iz privatnih tužbi, koja putem sljedova elektronske pošte i drugih dokaza otkriva da su mnogi bankari, uključujući više rukovodioce, točno znali što se događa i da se u velikoj mjeri radi o prevarama.

No čak i ako tu krizu ostavimo po strani, postoji obilje novih dokaza proširenog, nekažnjenog kriminalnog ponašanja u financijskom sektoru. U sljedećim poglavljima prolazim kroz popis onoga što već znamo, a to je *mnogo*. Osim ponašanja koje je prouzročilo krizu, glavne su banke

iz SAD-a i Europe uhvaćene kako u prevarama pomažu korporacijama kao što su Enron i druge, perući novac za kartele droge i iransku vojsku, pomažući u utajama poreza, skrivajući imovinu podmitljivih diktatora, namještajući cijene kroz tajne sporazume i vršeći mnoge oblike financijskih prevara. Postoje teški dokazi da je posljednjih trideset godina financijski sektor SAD-a postao odmetnutom djelatnošću. S rastom njegova bogatstva i moći, on je potkopavao politički sustav Amerike (uključujući *obje* političke stranke), vladu i akademske institucije kako bi se oslobodio regulacije. S napredovanjem deregulacije ta je grana postajala sve nemoralnijom i opasnijom, stvarajući sve šire financijske krize i sve razmetljivije zločine. Od 1990-ih njegova je moć postala dovoljna da bankare izolira ne samo od efektivne regulacije nego i od provođenja kaznenog prava. Financijski sektor sada je parazitska i destabilizirajuća djelatnost i glavna smetnja američkome ekonomskom rastu.

To znači da kazneno gonjenje nije samo stvar odmazde, pa čak ni pravde. Pravo kažnjavanje zbog financijskog kriminala velikih razmjera vitalan je element obnove financijske regulacije koja je pak bitna za ekonomsko zdravlje i stabilnost Amerike (i svijeta). Regulacija je dobra, ali prijetnja zatvorom tjera na razmišljanje. Ugledan stručnjak, gangster Al Capone, jednom je rekao: "U životu ćete mnogo više postići ljubaznom riječju i pištoljem nego samo ljubaznom riječju." Ako financijski direktori budu znali da će otići u zatvor počine li krupne prevare koje ugrožavaju svjetsku privredu, i da će njihovo nezakonito bogatstvo biti konfiscirano, teže će se dogoditi da počine takve prevare i prouzroče globalne financijske krize. Dakle jedan je razlog za pisanje ove knjige izložiti do bolno jasnih detalja razloge za kriminalne optužbe. U ovoj knjizi dokazujem da je velik dio ponašanja koje je bilo u osnovi mjehura i krize bio posve doslovno zločinački te da je nedostatak optužbi gotovo isto tako sramotan kao i izvorno vladanje financijskog sektora.

Drugi razlog zbog kojega sam odlučio napisati ovu knjigu jest što je porast predatorskih financija kako uzrok tako i simptom mnogo šire, pa čak i mnogo neugodnije promjene u američkoj privredi i političkom sustavu. Financijski je sektor srž nove oligarhije koja se uspinje na vlast posljednjih trideset godina i duboko je promijenila američki život. Sljedeća poglavlja ove knjige posvećena su analizi kako se to dogodilo i što to znači.

Počevši oko 1980., američko društvo je počelo proživljavati niz dubokih promjena. Deregulacija, oslabljeno provođenje propisa protiv monopola i tehnologijske promjene dovele su do sve veće koncentracije industrije i financija. Novac je počeo igrati veću i podmitljiviju ulogu u politici. U obrazovanju, infrastrukturi i uspješnosti mnogih njezinih

važnih privrednih grana Amerika je zaostala za drugim zemljama. Povećala se nejednakost. Posljedkom tih i drugih promjena, Amerika se pretvarala u namještenu igru – društvo koje uskraćuje povoljne mogućnosti onima koji nisu rođeni u bogatim obiteljima, igru koja mnogo više sličí nekoj diktaturi u trećem svijetu nego razvijenoj demokraciji.

Demonstracije “Okupiraj Wall Street”, koje su počele u New Yorku u rujnu 2011. i potom se brzo proširile po Americi i svijetu, u početku nisu imale baš jasne ciljeve. Ali demonstranti su u nečemu bili duboko u pravu: posljednjih trideset godina Sjedinjene Države je preuzela nemoralna financijska oligarhija, a američki san o mogućnostima, obrazovanju i kretanju prema gore sada je uvelike ograničen na nekoliko postotaka onih u vrhu populacije. Saveznu politiku sve više diktiraju bogati, financijski sektor i moćne privredne grane (premda se njima katkad veoma loše upravlja), kao što su telekomunikacije, zdravstvo, autoindustrija i energetika. Te političke programe i mjere primjenjuju i veličaju voljne sluge tih skupina, naime vodstvo političkih stranaka, akademskih institucija i lobističke djelatnosti koje se sve više kupuje i plaća.

Ako mu se dopusti da ide dalje, taj proces će pretvarati Sjedinjene Države u sve slabije, nepravedno društvo s osiromašenim, ogorčenim, neobrazovanim stanovništvom pod kontrolom malene, ultrabogate elite. Takvo bi društvo bilo ne samo nemoralno nego na kraju i nestabilno, opasno zrelo za religijski i politički ekstremizam.

Do sada su obje političke stranke izvanredno domišljato i uspješno prikrivale tu novu realnost. Te su dvije stranke ustvari formirale inovativnu vrst kartela – aranžman koji sam nazvao američkim političkim *duopolom*, koji kasnije detaljno analiziram. Objе stranke lažu o činjenici da su se i jedna i druga prodale financijskom sektoru i bogatašima. Do sada su obje uglavnom prolazile bez kazne za tu laž, djelomice uz pomoć enormnih količina novca koje se sada troši za varljivo, manipulativno političko reklamiranje. Ali to ne može trajati u beskraj; Amerikanci se sve više ljute, pa čak i kada ih zavaravaju i loše informiraju, ljudi imaju dubok, instinktivan osjećaj da su prevareni. Rani, maleni simptomi te pojave su i pokret Tea Party i Okupiraj Wall Street.

Neću trošiti mnogo vremena na objašnjavanje kako regulirati gole zamjene neotplate kredita, poboljšati računovodstvene standarde za izvanbilančne subjekte, provoditi Volckerovo pravilo*, povećavati

* Pravilo (nazvano po ekonomistu i nekadašnjem predsjedniku Federalnih rezervi Paulu Volckeru) koje nalaže da se u financijskim institucijama investicijsko bankarstvo, trgovanje *private equity* i sl. odvoji od potrošačkog kreditiranja. Financijska se institucija prema njegovu mišljenju ne smije naći u sukobu interesa, tj. istodobno se pojaviti i kao savjetnik i kao kreditor. Usp. <http://www.investopedia.com/terms/v/volcker-rule.asp>. (op. prev.)

temeljni kapital ili mjeriti financijsku polugu banaka. To su važne stvari, ali to su taktički problemi i relativno ih je lako rješavati ako imate zdrav politički sustav, privredu, akademsko okruženje i regulatornu strukturu. Pravi je izazov otkriti kako Sjedinjene Države mogu od svoje nove oligarhije ponovno zadobiti kontrolu nad svojom budućnošću te obnoviti svoj položaj prosperitetne, fer, dobro obrazovane zemlje. Ako to ne učinimo, pogoršat će se sadašnji obrazac velike koncentracije bogatstva i može nas zadesiti trajno zapadanje u bijedu najvećeg dijela američkog stanovništva.

Prije nego uđemo u bit ovih problema, možda bih trebao iznijeti komentar o tome odakle dolazim. Nisam protiv biznisa, ili profita, ili bogaćenja. Nisu mi problem ljudi koji postaju milijarderi – ako su to postigli pobjeđujući u fer utrci, ako to zaslužuju svojim postignućima, ako plaćaju primjeren porez i ako ne korumpiraju svoje društvo. Ljudi koji su utemeljili Intel postali su vrlo bogati – i to je sjajno. Dobili su doktorate iz fizike. Teško su radili. Pošteno su postupali sa svojim zaposlenicima. I dali su nam tisuću puta više nego što su uzeli. Tijekom jednog desetljeća od svojeg osnivanja Intel je izumljivao mikroprocesore i tri najvažnija oblika poluvodičke memorije. Jedan od utemeljitelja Intela – Robert Noyce, kojega sam imao čast upoznati – *osobno* je sudjelovao u izumu integriranog kruga. Uopće mi nije problem činjenica što su Bob Noyce, Gordon Moore i Andy Grove zaradili mnogo novca. Kao ni Larry Ellison u Oracleu, Steve Jobs i Steve Wozniak u Appleu, utemeljitelji Googlea, eBaya, Craigslista, Amazona i Genetecha te, uostalom, ni Warren Buffet.

Ali većina ljudi koju se spominje u ovoj knjizi nije se obogatila na taj način. Većina njih obogatila se time što su imali dobre veze i što su bili pokvareni. A oni stvaraju društvo u kojem mogu nekažnjeno činiti strahovito štetne privredne zločine, a izgleda na uspjeh imaju samo djeca bogatih.

To je ono što mi smeta. I mislim da se većina ljudi slaže sa mnom.

Pogled iz donjih 99 posto

Financijska kriza 2008. bila je najgori ekonomski nazadak u Americi, i za cijeli svijet, sve od Velike depresije. Godine 2007., kada je došao kraj financijskog mjehura, ekonomski rast SAD-a je skliznuo na slabokrvnih 1,9 posto. Godine 2008. BDP je zapravo pao za 0,3 posto – nakon čega je slijedio pad od 3,5 posto u 2009. U 2010. godini napokon smo doživjeli “oporavak” od tri posto rasta BDP-a. Ali to nije baš pomoglo.

Oporavak je bio slab i nije donio gotovo ništa novih radnih mjesta; rast BDP-a je uvelike postignut putem investicija u tehnologiju, a ne angažiranjem ljudi.¹

Postkrizna recesija SAD-a službeno je završila u lipnju 2009. Ipak, u sljedećim dvjema godinama, tijekom “oporavka”, medijan prihoda kućanstava u Sjedinjenim Državama zapravo je pao za gotovo sedam posto. Službena stopa nezaposlenosti početkom 2012. ostala je višom od osam posto, dok najbolje procjene *stvarne* stope nezaposlenosti sežu sve do 12 posto. Siromaštvo, osobito siromaštvo djece, na rekordnim je razinama.

Od početka krize deset je milijuna Amerikanaca provelo bez posla više od šest mjeseci, a dva su milijuna bila nezaposlena više od dvije godine. Mnogi od nezaposlenih iscrpili su potpore, a bilo bi ih i mnogo više da nije bilo privremenih produljenja – s kojima su se republikanci u Kongresu složili samo pod uvjetom da demokrati prihvate skupu poreznu olakšicu koja uglavnom pogoduje bogatima.

Prisilna nezaposlenost nanosi štetu svakome, ali dugoročna nezaposlenost slama moral. Vještine slabe, ljudi gube samopouzdanje, a mnogi od njih naprosto dignu ruke. Dugoročna nezaposlenost, dakako, dovodi i do izvlaštenja i beskućništva. Nema pouzdanih brojki, ali jasno je da se američka populacija beskućnika brzo povećava – osobito na područjima s toplijom klimom koja je teško pogodio stambeni krah, poput Floride, ali čak i u relativno prosperitetnim područjima, poput Seattlea. Obale American River u Sacramentu bile su 1930-ih godina pokrivene “Hoovervillima” [improviziranim naseljima]. Danas se službenici Sacramenta i organizacije poput Safe Grounda muče s cijelim novim naraštajem beskućnika koji žive na istim područjima kao i oni tijekom Depresije.²

U isto vrijeme u Sjedinjenim je Državama 2011. oduzeto više od dva milijuna domova. Područne uprave američkih škola prijavljuju snažan porast broja djece bez doma uzrokovan izvlaštenjem. Novine po cijeloj zemlji izvještavaju o tome da se odrasli, često bračni parovi koji i sami imaju djecu, vraćaju u domove svojih roditelja, katkad živeći samo od doznaka socijalne pomoći svojih roditelja. Stopa siromaštva u Americi brzo raste, na 15 posto 2011. godine, uključujući više od šesnaest milijuna djece. Od početka krize broj ljudi koji dobivaju kupone za hranu skočio je za osam milijuna, što je porast od 70 posto. U isto vrijeme, međutim, gornjih jedan posto američkog stanovništva i dalje povećava svoj udio u ukupnom američkom prihodu i bogatstvu, do najviših razina od kraja 1920-ih godina.³

Bilance korporacija stoje dobro; američke kompanije sjede na dva bilijuna dolara gotovine. Ali američkim vladama *nije* dobro. Kriza i

recesija, zajedno s izvanrednim troškovima potrebnima radi sprečavanja financijskog holokausta, prouzročila je 50-postotno povećanje američkoga državnog duga. Savezni je deficit i dalje izvan kontrole, a mnoge vlade država i lokalne uprave reducirale su osnovne usluge, uključujući obrazovanje i javnu sigurnost, jer im ponestaje novca.

U međuvremenu Europa pati od *novih* i kroničnih financijskih kriza zbog europskih državnih dugova. Kao i u Americi, problem europskih dugova uvelike je pogoršan zbog izvanrednih troškova koji su bili potrebni kako bi se spriječilo da kriza 2008. prouzroči Veliku depresiju 21. stoljeća.

U državama koje je europska kriza zaduženosti najteže pogodila – Grčkoj, Portugalu i Španjolskoj – životni standard oštro opada. Do početka 2012. službena stopa nezaposlenosti u Španjolskoj je dosegla 23 posto; portugalska stopa nezaposlenosti bila je 12 posto; irska je iznosila 14 posto, a grčka 22 posto. Grčka, čija je ranija vlada bila angažirala Goldman Sachs da joj pomogne sastaviti lažne državne financijske izvještaje i sakriti od Europske unije svoje budžetske deficite, više nije mogla otplaćivati svoj državni dug od 300 milijardi dolara. Počevši od 2011. (i to kao uvjet za olakšavanje uvjeta otplate dugova Grčke), Europska unija, Europska centralna banka i Međunarodni monetarni fond (MMF) prisilili su Grčku na uvođenje novih poreza i nemilosrdno smanjivanje plaća i mirovina u javnom sektoru. Grčka je imala enorman, strašno skup sustav patronata, ali on je do sada ostao netaknut; umjesto toga, većinu tereta snosili su poštteni i oni koji teško rade. Nastavnici i sveučilišni profesori pretrpjeli su smanjenje plaća od 30 posto ili više, jako je porasla nezaposlenost, a BDP je 2011. opao za šest posto. U Engleskoj, Italiji i Grčkoj izbili su neredi, a veliki su prosvjedni pokreti nastali u tim zemljama kao i u Španjolskoj, Njemačkoj i Francuskoj.⁴

Upravo se Amerika umnogome najviše promijenila. Za mnoge su Amerikance i plaće i ukupni prihodi kućanstva godinama stagnirali ili opadali. Financijska kriza, recesija i “oporavak” bez novih radnih mjesta koji Amerika doživljava od 2008. samo su posljednja, najgora rata procesa koji je započeo mnogo godina ranije. Ustvari, čak i u vrijeme umjetnog prosperiteta financijskog mjehura od 2001. do 2007., nadnice prosječnih Amerikanaca su stagnirale ili opadale, dok su dohoci bogatih letjeli u visine.

Nijedna druga razvijena zemlja, pa čak ni klasno svjesna Britanija, nije ni blizu ekstremnim nejednakostima dohotka i bogatstva kakvo 2012. postoji u Sjedinjenim Državama. Između 2001. i 2007. godine, u vrijeme velikoga financijskog mjehura, najviših jedan posto kućanstava SAD-a zahvaćalo je polovicu rasta ukupnoga nacionalnog dohotka.

Ranije nije bilo tako; promjene su počele 1980-ih godina. Udio najviših jedan posto u oporezivom dohotku, uključujući kapitalnu dobit, porastao je s 10 posto 1980. na 23 posto 2007. To je isti postotak kakav je bio 1928., i otprilike trostruko veći od udjela koji gornjih jedan posto držalo 1950-ih i 1960-ih, kada je Amerika imala viši ekonomski rast i nije bila u financijskoj krizi. Uz strmi pad vrijednosti dionica nakon financijskog kraha, najviših jedan posto dionica palo je na "samo" 17 posto 2009., ali je od tada poraslo na oko 20 posto. Američko je bogatstvo sada čak i koncentriranije nego dohodak – najbogatijih jedan posto Amerikanaca vlasnici su oko jedne trećine ukupne neto vrijednosti američkog pučanstva te više od 40 posto ukupnoga financijskog bogatstva Amerike. To je više nego dvostruko više od udjela koji ima 80 posto stanovništva.⁵

Prema tome, u proteklom desetljeću nisu svi patili; glavni direktori u financijskom sektoru, u sektoru energetike, lobisti i djeca već bogatih prošli su sasvim dobro. Od 2000. godine četiri najveće američke naftne kompanije akumulirale su više od 300 milijardi dolara *dodatnog* profita, koji se definira kao profit preko i iznad njihove profitne stope u prethodnom desetljeću. Bonusi u investicijskom bankarstvu bili su isto tako golemi – procijenjeni na 150 milijardi dolara tijekom desetljeća. *Prosječna* godišnja plaća njujorških bankara, koja sada iznosi 390.000 dolara, ostala je približno ista nakon kolapsa toga sektora 2008. godine.

Druga strana porasta nejednakosti u Americi jest bestidan, moralno neobranjiv pad fer odnosa u američkom društvu – u obrazovanju, mogućnostima zapošljavanja, dohotku, bogatstvu, pa čak i zdravlju i očekivanom trajanju života. S iznimkom bogatih obitelji, djeca su sada u Americi slabije obrazovana od njihovih roditelja i zarađivat će manje od njih. Što je još gore, mogućnosti i živote mladih Amerikanaca sve više određuje koliko su bogati njihovi roditelji, a ne kakve su njihove sposobnosti i nastojanja.

Bez sumnje, mnogo Amerikanaca još uvijek vjeruje u američki san. Čovjek se pita koliko su dugo u stanju održavati tu iluziju, jer Amerika sebe preobražava u jednu od najnepravičnijih, najrigidnijih i socijalno najmanje mobilnih među industrijaliziranim zemljama. U Sjedinjenim Državama prihodi roditelja imaju približno 50 posto udjela u određivanju ekonomskih izgleda u životu djeteta. Njemačka, Švedska, pa čak i klasnim podjelama opterećena Francuska sada su više fer i uzlazno mobilnija društva nego Sjedinjene Države – u prosjeku, prihodi roditelja imaju samo oko 30 posto težine pri određivanju ishoda sljedeće generacije. Istinski pravična društva s visokom mobilnošću jesu Kanada, Norveška, Danska i Finska, gdje se prihodima roditelja može pripisati

samo oko 20 posto zarade djeteta za života. Čak i mnoge nacije “u razvoju”, kao Tajvan i Južna Koreja, imaju razinu mogućnosti i fer odnosa koji nadmašuju one u Americi. Na primjer, netko tko je rođen u siromašnoj obitelji na Tajvanu ili u Južnoj Koreji sada ima *mnogo* veće izgleda da stekne visokoškolsku diplomu i izađe iz siromaštva, nego netko rođen u siromašnoj obitelji u Americi. Mnogi građani tih zemalja također imaju dulji očekivani životni vijek nego Amerikanci.⁶

Sada je stvar prošlosti i to da je čak i obrazovanje na razini koledža financijski svakome dostupno i da je sigurna ulaznica za dobar život. Tehnologija, globalizacija i odluke korporacija smanjuju plaće i u druge zemlje prebacuju poslove koji traže umni rad, baš kao što smanjuju i zaposlenost u radničkim poslovima. Da biste se sada sa sigurnošću probili u višu srednju klasu, potrebna vam je diploma elitne institucije ili sveučilišta. A studenti koji mogu pohađati te elitne škole velikim dijelom potječu iz najbogatijih obitelji Amerike. Ustvari, sve vrste visokog obrazovanja – koledž i postdiplomski studij, privatno i javno, elitno i prosječno – jako poskupljuju, a u pristupu do njih sve je više nejednakosti. Smanjivanjem državnih i vladinih budžeta, čak i državni i lokalni koledži postaju jako skupi, pa djeca iz radničkih ili siromašnih obitelji moraju sve češće birati između toga da ne pohađaju koledž ili da diplomiraju uz enorman dug. Zbog svega toga američke stope završavanja visokog obrazovanja stagniraju pa sada zaostaju za stopama mnogih drugih nacija.

A sada, nakon što su spiskale bilijune na loše vođene ratove, na porezne olakšice posebno namijenjene bogatima, na divovski mjehur nekretnina i na golem iskup svojih banaka, Sjedinjene Države se nalaze pred krupnim fiskalnim problemima. U isto vrijeme, oštro je opala temeljna privredna konkurentnost Amerike, jer njezina fizička infrastruktura, širokopojasne usluge, obrazovni sustav, kvalifikacije radne snage, zdravstvena zaštita i energetska politika nisu držale korak s potrebama razvijene privrede. No, kao što ćemo kasnije vidjeti, to nije ni jedino niti prvenstveno problem novca; to je stvar politike i prioriteta. Na nekim je područjima problem doista u nedovoljnim državnim izdacima. Ali na mnogim drugim područjima, kao što je zdravstvo, Sjedinjene Države kao društvo zapravo troše *više* nego druge nacije, ne postizujući, međutim, iste rezultate.

Glavni je tome razlog što su politički moćne interesne skupine u stanju blokirati reforme: financijske usluge, energetika, obrana, telekomunikacije, farmaceutska industrija i industrija prerade hrane, zatim pravna, računovodstvena i medicinska profesija; konačno, u nešto manjoj mjeri, nekoliko sindikata – te i druge skupine, uključujući, dakako,

lobiste i političare, žestoko se opiru nastojanjima da se na njihov račun poboljša budućnost Amerike.

U međuvremenu obje političke stranke ignoriraju veoma realne ekonomske, socijalne i obrazovne probleme ove zemlje, lažu o njima i/ili eksploatiraju ih. Taj proces počinje rađati i dodatnu opasnost: demagogiju. Kako se stanje Amerike pogoršava, vjerski i politički ekstremisti počinju iskorištavati sve veću nesigurnost i nezadovoljstvo stanovništva. Do sada je to prije svega dobilo oblik napadanja savezne vlasti, poreza i socijalnih izdataka. No to katkad poprima i ekstremnije forme: protuznanstveno fundamentalističko kršćanstvo; zatim napadi na obrazovanje, na učenje o evoluciji, na cijepljenje, na znanstvenu aktivnost; konačno, demoniziranje raznih skupina kao što su doseljenici, muslimani i siromašni.

Na čelu svega toga stoji impresivan, premda duboko ciničan izum američkih političara: duopol. Za posljednjih četvrt stoljeća lideri *objiju* političkih stranaka usavršavaju izvanredan sustav da ostanu na vlasti služeći novoj američkoj oligarhiji. Obje stranke primaju goleme količine novca, u mnogim oblicima – prilozi za kampanje, lobiranje, razmjena kadrova između privatnog i javnog sektora, usluge i poseban pristup raznoraznim pogodnostima. Političari objiju stranaka se bogate i izdaju interese nacije, uključujući i većinu ljudi koji za njih glasaju. Pa ipak, obje stranke uspijevaju mobilizirati podršku jer vješto iskorištavaju kulturnu polarizaciju Amerike. Republikanci opominju socijalne konzervativce na opasnosti sekularizma, porezā, abortusa, socijalne države, istospolnih brakova, kontrole oružja te na opasnost liberalā. Demokrati opominju socijalne liberale na opasnosti oružja, zagađenja, globalnog zagrijavanja, delegalizacije abortusa te na opasnost konzervativaca. Obje stranke izvode javnu predstavu o tome kako su ogorčeni njihovi sukobi te kako bi opasno bilo kada bi ona druga stranka došla na vlast, dok se istodobno obje prostituiraju s financijskim sektorom, moćnim granama privrede i s bogatima. Dakle, upravo taj intenzitet razlika dviju stranaka u odnosu na “vrijednosna” pitanja omogućuje im da surađuju kada je riječ o novcu.

Od financijske krize 2008. saveznom su mjerama enormno subencionirane banke i bankari, a produljena je valjanost Bushovih poreznih olakšica za bogate. Sada, kada su njihovi bonusi i njihova branša obnovljeni, zaboravlja se lažnu poniznost bankara koji su moljaskali saveznu pomoć. Zaboravljena je, na žalost, i činjenica da je, u vrijeme kada su banke 2008. i 2009. bile očajne i ovisne, savezna vlada imala jedinstvenu priliku da ih napokon stavi pod kontrolu – priliku koju su i Bushova i Obamina vlada potpuno upropastile i ignorirale. Isti ti bankari sada su

među prvima koji opominju na opasnost saveznog deficita, inzistiraju na još većim poreznim olakšicama da bi ostali konkurentni, i mračno upozoravaju kako bi svako daljnje reguliranje ugušilo “inovacije” na kojima su se obogatili, pa makar uništile i svjetsku privredu.

Ali od njih se takvo ponašanje može i očekivati. Za posljednjih trideset godina ekonomski interesi najbogatijih jedan posto, koji sada kontroliraju bogatstvo, poslove i politiku ove zemlje, oštro su se razilazili s interesima ostalih Amerikanaca.

Privreda krošnje

Ekosustavi krošnje su svjetovi flore i faune koji nastaju na vrhovima veoma visokih stabala i uvelike egzistiraju neovisno od višestrukih biosustava u slojevima ispod njih. To postižu djelomice time što imaju najbolji pristup sunčevu svjetlu, ali time ujedno i sprečavaju da sunce dopre do bilo čega ispod njih.

Golem prihod što ga je akumulirao uski segment super-elite na vrhu piramide bogatstva stvorio je svojevrsnu “privredu krošnje” koja je izgubila veze s nacijama i narodom iz kojih je proizašla. Na samom vrhu najviši rukovodioci, poslovni čarobnjaci i trgovci vrijednosnim papirima u globalnim bankama i korporacijama uobičajeno ubiru osmeroznamenaste dohotke. To su ljudi s četiri ili pet velikih kuća po svijetu, jahtama, privatnim zrakoplovnim uslugama bilo gdje i bilo kada, limuzinama, slugama, pristupom, moći. Mogu uživati u svakom malom osobnom hiru – poput sklonosti šefa Blackstonea Stevea Schwarzmana da mu, kada god je na odmoru, zračnim putem dopremaju nožice rakova vrijedne 400 dolara.

Ekonomski utjecaj te nejednakosti sada je zapanjujuće velik. Bogatstvo i moć nove američke elite ujedno je i ključ i uzrok vrlo mlakog oporavka Amerike od financijskog kraha. Kompanije se valjaju u novcu, ali prosječni Amerikanci nemaju novca za potrošnju. Produktivnost rada se dramatično poboljšala, porastavši 2009. godine za gotovo neviđenih 5,4 posto. Pa zbog čega onda američke kompanije ne počnu zapošljavati, i zbog čega prosječne plaće padaju?

Odgovor je djelomice u tome što obrazovanje i vještine američkog stanovništva gube u dvjema utrkama – u utrci s tehnološkim napretkom i u utrci s kvalifikacijskim razinama radnika u drugim zemljama, u kojima su plaće niže. Tu je kritična varijabla obrazovanje. U doba interneta Amerika može biti nacija visokog dohotka i pune zaposlenosti samo ako je najveći dio njezine radne snage po obrazovanju i kvalifikacijama

superioran onima do kojih se za manju plaću može doći u Indiji, Kini i drugdje. Doista, Amerikanci s magisterijem iz računarstva sa Stanforda i MIT-a još uvijek prolaze vrlo dobro. Ali većina Amerikanaca u toj visokotehnološkoj privredi ne može sudjelovati zbog toga što je najveći dio obrazovnog sustava Amerike u rasulu. Stope završavanja srednje škole i koledža manjkave su i zaostaju za odgovarajućim stopama ne samo u većini europskih zemalja nego i u azijskim državama kao što su Tajvan, Singapur i Južna Koreja. (Stopa srednjoškolskog obrazovanja u Americi je oko 80 posto, i vjerojatno opada; u Južnoj Koreji je više od 95 posto.) A kao što vam mogu reći imigranti, srednja škola u Americi je šala u usporedbi sa srednjom školom u Južnoj Koreji ili na Tajvanu.

Drugi krupan razlog slabljenja američke privrede, kao i američkih prosječnih plaća, jest promjena ravnoteže moći između nove oligarhije Amerike, savezne vlade i ostatka stanovništva. Odluke o investicijama, visinu plaća i vladine mjere uvelike određuju ljudi iz privrede krošnje. To ima dvije veoma duboke posljedice.

Prva je da dobro vođene, uspješne američke kompanije doista investiraju, ali ne u ljude i ne u Sjedinjenim Državama. Glavni rukovodioci daleko povoljnije prilike vide u kupnji sustava informacijske tehnologije i korištenju jeftinog rada u inozemstvu.

Velike kompanije poput GE-a, Boeinga, Caterpillara, Forda i Applea sada u prosjeku 60 posto prodaje ostvaruju u inozemstvu. (Za Intel to iznosi 84 posto.) Od vremena kada im je predstavnik za javnost bio Ronald Reagan, GE djeluje poput kvintesencijalne američke kompanije. Ali više od polovice zaposlenika, prihoda i imovine GE nalazi se na dalekim obalama. Inozemni prihodi Caterpillara iznose 68 posto ukupnih prihoda. Među njihovim najnovijim akvizicijama i investicijama nalaze se dvije tvornice pogonskih strojeva, jedna tvornica rovokopača i tvornica rudarske opreme, sve u Kini; zatim tvornica pogonskih strojeva u Njemačkoj, tvornica kamiona u Indiji te tvornica pumpi i motora u Brazilu. Uglavnom isti profil imaju i Ford, GM, IBM, i gotovo bilo koja druga vrhunska proizvodna ili uslužna kompanija. Od dvaju bilijuna dolara koliko sadrže bilance američkih korporacija, oko jednog bilijuna je zapravo smješteno u prekomorskim zemljama.⁷

GE je bio prvi koji je radove prebacio van, počevši s uslugama obrade podataka, angažirajući jeftine dobavljače poput indijskih. Predsjednik Obama je početkom 2011. za čelnika novoga ekonomskog savjetodavnog vijeća Bijele kuće izabrao Jeffreya Immelta, glavnog rukovodioca te kompanije. To se dogodilo samo nekoliko mjeseci nakon što je Immelt zatvorio niz američkih tvornica žarulja, a proizvodnju prebacio u Kinu. Poput mnogih drugih američkih tvrtki, i GE se služi globalnim

operacijama kako bi svoj prihod zaklonio od poreza, što mu omogućuje da posljednjih nekoliko godina uopće ne plaća porez SAD-u na dohodak korporacija, premda godišnje ima milijarde dolara profita.

Štoviše, posljednjeg desetljeća ono što se naziva "outsourcing" postalo je nešto drugo. Prelaz na kupnje i investicije u inozemstvu proširio se s radnointenzivnih aktivnosti uz niske plaće na aktivnosti krajnje visoke tehnologije, s visokim kvalifikacijama kako u proizvodnji tako i u uslugama. To kretanje ima ozbiljne posljedice po ekonomsku budućnost Sjedinjenih Država.

Mnoge Amerikance vjerojatno ne bi iznenadilo kada bi saznali da se većinu osobnih i prijenosnih računala, tableta i pametnih mobitela sada proizvodi u Aziji. Međutim, većinu tih naprava također se i *konstruira* u Aziji, i to čine azijske, a ne američke tvrtke. Vodeće mjesto u visokoj tehnologiji Sjedinjene Države zadržavaju u naprednim istraživanjima, konstrukciji sustava, razvoju programā i integraciji sustava, ali su velikim dijelom izgubile sposobnost konstrukcije i proizvodnje opreme informacijske tehnologije. Duboke su implikacije toga kretanja po zapošljavanje i konkurentnost. Na primjer, Apple širom svijeta ima oko 70 000 zaposlenih, uključujući i trgovine na malo. Ali njegov najveći dobavljač, tajvanska kompanija Foxconn, ima *1,3 milijuna* zaposlenih. Sjedinjene Države već su postale neto uvoznik dobara visoke tehnologije, a visoka tehnologija u zbilji upošljava manji dio ukupne radne snage u Americi nego u mnogim drugim nacijama.

Ali rukovodioce privrede krošnje ni za što od toga nije briga. Oni cijeli svijet smatraju ne samo svojim tržištem, nego i izvorom proizvoda, usluga, rada i sastavnih dijelova. Za njih je radna snaga na raspolaganju nominalno američkim kompanijama mnogo veća, i mnogo jeftinija, nego prije deset ili dvadeset godina. Krošnja je svijet proračuna: indijski i kineski radnici imaju mnogo niži životni standard nego Amerikanci, pa rade za niže nadnice. Sve više država ima i širokopojasne sustave i logističku infrastrukturu (luke, aerodrome i željezničke sustave) bolju od one u Sjedinjenim Državama. Ali za američke glavne direktore ni osobno niti profesionalno nema smisla lobirati u korist vladinih mjera koje bi poboljšale američki obrazovni sustav i sustav infrastrukture, pogotovo ako bi to ujedno i povisilo njihove poreze. Koristi takvog javnog ulaganja odnose se na cijelo društvo i dugoročne su, a nisu usko vezane uz tu elitu ili njezine kompanije. Glavni direktori i bankari imaju pak novca i veza da svoju djecu šalju u skupe privatne škole, da se koriste privatnim avionima, da svoju imovinu investiraju na globalnom planu i da na druge načine izbjegavaju probleme ekonomskog nazadovanja Amerike.

Kako je nova financijska oligarhija Amerike postala tako nevjerojatno bogata, posebice tijekom razdoblja relativno niskoga ekonomskog rasta i stagnantnog dohotka za većinu Amerikanaca? Dolazimo na drugu duboku posljednicu nove strukture moći Amerike.

Potpuni odgovor uključuje niz ekonomskih i političkih procesa koji su počeli u sedamdesetim godinama 20. stoljeća i predmet su završnog dijela ove knjige. No u jednom smislu odgovor je vrlo jasan. Uz nekoliko značajnih iznimki – prije svega u visokoj tehnologiji – možemo s velikim pouzdanjem reći da glavni izvor bogatstva nove elite krošnje *nije* to što bi društvu pružala veću vrijednost. Ustvari, značajan dio ekonomskog nazadovanja Amerike može se izravno pripisati ukorijenjenoj moći američkih poslovnih rukovodilaca koji su uništili vlastite privredne grane. Zahvaljujući mnogim odličnim studijama, od kojih neke opisujem u ovoj knjizi, znamo bez ikakve sumnje da se američkom industrijom automobila, čelika, velikih središnjih računala, mini-računala i telekomunikacija upravljalo veoma nestručno. Njihova su zaboravljiva ili sebičnim interesom vođena posloводства bila zaštićena od smjenjivanja zahvaljujući samozadovoljnim upravnim odborima, labavim pravilima protiv monopola, političkom utjecaju i zastarjelim, nedjelotvornim sustavima upravljanja korporacijama.

Tu je k tome i grana financijskih usluga. Što da mislimo o kvaliteti rukovođenja u privrednoj djelatnosti koja ne samo da uništava samu sebe nego uz to dovodi gotovo do sloma svjetsku privredu? Smatramo li da ti ljudi za svoja dostignuća zavređuju veliko bogatstvo? A što je s njihovim lobistima, odvjetnicima i računovođama?

Drugim riječima, američka nova elita je velik dio svojega ekstremnog bogatstva stekla ne većom produktivnošću, nego uglavnom putem prisilnih transfera iz ostatka američkog, i svjetskog, stanovništva. Ti su transferi često bili nemoralni, pa čak i kriminalni, a silno su im pomagale i državne političke mjere i pravila kojima su smanjivani porezi bogatima, industrijsku se konsolidaciju omogućavalo nehajnom primjenom propisa protiv monopola, štitilo se neuspješne tvrtke, ometalo sindikalne prosvjede, radničke plaće držalo na niskoj razini, dopuštalo masovne prevare financijskog sektora, iskupljivalo financijski sektor kada je propadao te zaklanjalo korporacijske zločine pred provedbom zakona. Te su državne mjere, više ili manje suptilno, kupili i platili oni koji uživaju njihove pogodnosti.

Jedna privredna grana stoji u tom procesu iznad svih drugih: financijske usluge. Ni u jednoj drugoj grani nisu nemoral, destruktivnost i pohlepa nove elite bili tako ogoljeni. Velik dio novog bogatstva financijskog sektora SAD-a stečen je na staromodan način – krađom. Svakim

korakom u procesu deregulacije i konsolidacije američke su financije postupno postajale kvazikriminalna djelatnost, čije je ponašanje na kraju proizvelo divovsku globalnu Ponzijevu shemu – financijski mjehur koji je prouzročio krizu 2008. Bio je to doslovce zločin stoljeća, čiji će učinci posredstvom ekonomske stagnacije Amerike i krize zaduženosti Europe još godinama mučiti svijet.

Najveći dio ove knjige posvećen je vrlo podrobnom opisivanju i objašnjavanju te pljačke, ali dobro dođe kratak pregled.

Najveća pljačka banke

Premda je od deregulacije i političke korupcije enormne koristi imalo nekoliko velikih, koncentriranih i politički moćnih privrednih grana, desetljeće nakon 2000. godine neosporno je bilo desetljeće bankara. Era deregulacije, koju su predvodile Reaganova i Clintonova vlada, uklonila je praktički sva ograničenja u trgovanju, spajanju i konsolidaciji te grane; ono malo preostalih restrikcija brzo je, zajedno s bilo kakvom prijetnjom sankcijama zbog kaznenih optužbi ili građanskih tužbi radi naknade protupravnih koristi, skinula Bushova vlada.

U tom su procesu deregulacije mnogi koraci učinjeni otvoreno, često i s ponosom, jer je većina akademskih ekonomista i financijskih stručnjaka inzistirala na tome da će bankari, čim ih se oslobodi zastarjelih spona regulacije, alocirati svjetske tokove kapitala s takvom vještinom i preciznošću da će to donijeti novo zlatno doba. Nema sumnje da su mnogi profesori vjerovali u svoje preporuke, premda su, kao što ćemo kasnije vidjeti, mnogi bili obilno plaćeni da podrže stavove bankara. I liječnici koji primaju nagrade kompanija proizvođača lijekova možda također vjeruju u proizvode koje nameću, ali novac sigurno igra ulogu, pa je mudro biti skeptičan.

A loše su se stvari počele zapravo događati odmah. Počevši u 1980-ima, Sjedinjene Države su počele doživljavati financijske krize i skandale u razmjerima neviđenima još od 1920-ih. Ali deregulacija je nastavljena, da bi kulminirala u važnim zakonima usvojenima 1999. i 2000. Nakon što su potpuno oslobođeni, bankari su svoje institucije vrlo brzo sunovratili u provaliju, povukavši sa sobom velik dio globalne privrede. Nisu samo stvarali i prodavali golemu količinu smeća, nego su financijski sustav pretvorili u gigantski kasino, u kojem su se uglavnom kockali tuđim novcem. Razmotrimo položaj šest velikih banaka potkraj 2007. – Citigroup, JPMorgan Chase, Goldman Sachs, Lehman Brothers, Bear Stearns i Merrill Lynch. Njihovi računi za trgovanje vrijednosnim

papirima, na kojima trgovci vrijednosnicama i financijski rukovodioci za vlastiti profit riskiraju novac svojih banaka – ili točnije, novac svojih dioničara i vlasnika obveznica – bili su u višku dva bilijuna dolara. Zapravo, njihova je aktiva samo u 2007. godini porasla za 500 milijardi dolara, financirana gotovo u cijelosti posuđenim novcem.

Financijska se poluga – korištenje posuđenog novca za širenje poslovanja investicijske banke – između 2000. i 2007. približno udvostručila. Tri među najvećim bankama – Lehman Brothers, Bear Stearns i Merrill Lynch – imale su na kraju 2007. godine polugu veću od trideset prema jedan. To je značilo da je samo tri posto njihovih aktiva, od kojih su mnoga bila veoma rizična, pa čak i lažna, bilo plaćeno njihovim vlastitim novcem. To je *također* značilo da bi pad vrijednosti njihovih aktiva od pukih tri posto zbrisao cijelo bogatstvo njihovih dioničara i bacio te tvrtke u bankrot. I doista, već početkom 2008. Bear Stearnsu je do bankrota nedostajalo samo nekoliko dana pa se prodao JPMorganu; u rujnu se Merrill prodao Bank of America, a Lehman Brothers je bankrotirao. Propale su i mnoge druge – Countrywide, New Century, Washington Mutual – a druge, još i veće institucije kao što su Citigroup i AIG preživjele su samo zahvaljujući golemom iskupu. Čak i Goldman Sachs, jedna od najjačih banaka, ne bi mogla preživjeti da vlada nije spasila AIG, a zatim prisilila AIG da plati dugove Goldmanu i drugim značajnim bankama.

Kako je tako mnogo bankara moglo biti tako bezobzirno? Odgovor je: novac i nekažnjivost. Struktura osobnih naknada u financijskom sustavu postala je posve toksična, a bankari su ispravno uzeli da protiv njih neće biti optužnica, kako god skandalozno bilo njihovo vladanje. Do 1980-ih naknade bankarima bile su regulirane kombinacijom tradicije, reputacije i čvrstih propisa, što je sprečavalo teže zlouporabe. Na primjer, investicijske su banke bile strukturirane kao partnerstva, pri čemu se od partnera tražilo da investiraju osobni novac, koji je tvorio čitav kapital tvrtke. Ustvari, do 1971. je *samo* partnerstvima bilo dopušteno da postanu članovi Njujorške burze.

Ali početkom 1980-ih sve se to počelo mijenjati, a 2000-ih bi već i struktura financijskog sektora i njegovi načini naknada bili neprepoznatljivi nekom bankaru iz 1975. Na svakoj razini, od individualnih trgovaca, preko glavnih direktora i upravnih odbora, do transakcija između tvrtki, ljudi i kompanije su sada svoje nagrade dobivali odmah (i to obično u novcu) za stvaranje kratkoročnih profita, bez odgovarajućih kazni za stvaranje kasnijih gubitaka. To je bilo sudbonosno. U financijama je jako lako provoditi transakcije koje su u početku profitabilne, ali su dugoročno katastrofalno pogrešne. Ali u 2000-ima bankari više nisu

morali vraćati novac ako se to dogodi, pa se nisu ni brinuli. Ustvari, *aktivno ih se poticalo* da budu destruktivni – prema klijentima, prema svojoj branši, prema široj privredi, pa često čak i prema vlastitim tvrtkama.

Dok je zabava trajala, bankarstvo je zbog nje izgledalo kao raj. U vrijeme mjehura 2000-ih, profiti financijskog sektora vinuli su se do gotovo 40 posto svih korporacijskih profita u SAD-u. Prosječna plaća ljudi u investicijskim bankama u SAD-u skočila je s oko 225.000 dolara – što je već bila fantastično visoka brojka – na više od 375.000 dolara, a na toj je razini ostala čak i nakon krize. A to je samo novac; ove brojke ne obuhvaćaju opcije na dionice.

K tome, to je *prosjeck*. Pogledajmo što se dogodilo s plaćom “imenovanih izvršnih dužnosnika” (NEO-a), najviše plaćenih viših rukovodilaca (premda u bilo kojoj godini trgovci najtraženijim vrijednosnicama mogu zaraditi više). Prema potvrdi punomoći iz 2008., *svaki* od pet najviših rukovodilaca u Goldman Sachs u prosjeku je dobivao naknade od 61 milijun dolara. Takve razine plaća dovode do gubljenja moralnog kompasa; kao i privatna dizala, privatni avioni, privatne blagovaonice za partnere i njihovi osobni kuhari, helikopteri, kokain, strip-klubovi, prostitutke, trofejne supruge, palače, sluge, državni ručkovi u Bijeloj kući, puzavi političari i dobrotvorne organizacije te zabave koje stoje milijune dolara. Neosporno je da u potjeri za svim tim stvarima mnogi bankari nisu samo uništili svjetsku privredu nego su i sabotirali vlastite institucije te, u nekim slučajevima, čak i sami sebe.

Naknade u financijskom sektoru nisu se promijenile ni nakon krize. Godine 2008., kada su sve banke hvatale zadnji dah, prosječna naknada NEO pala je tek na razinu iz 2005., a u siječnju 2009., u dubinama krize koju su prouzročili, njujorške investicijske banke su svoje zaposlenike nagradile novčanim bonusima u iznosu od 18 milijardi dolara.

Ali banke su krive i za dva druga, još teža zločina. Prvi je to što su se koristile svojim bogatstvom da bi stekle političku moć i manipulirale njome, u vlastitu korist, ali uz golem, dugoročni gubitak za naciju. U velikoj su nam mjeri upravo političke aktivnosti financijskog sektora (putem lobiranja, priloga za kampanje i razmjenu kadrova) donijele deregulaciju, abdikaciju provođenja administrativnih propisa, smanjivanje poreza bogatima, goleme deficite budžeta i ostale toksične mjere.

Konačni je pak zločin bankarā bio to što je, umjesto da novac kanalizira u produktivne svrhe, financijski sektor postao parazitski i opasan – polukriminalna djelatnost koja opterećuje američku privredu. Banke su destabilizirale i destabiliziraju financijski sustav, rasipaju goleme novčane iznose, bacaju milijune ljudi u kronično siromaštvo i osakaćuju privredni rast po čitavom industrijaliziranom svijetu za mnoge godine

unaprijed. Bankarima je pravi posao da efikasno alociraju kapital okupljanjem ušteda kućanstava i poduzeća i plasiraju taj novac u investicije koje za privredu proizvode najviše dugoročne prihode. Tako financijski sektor stvara radna mjesta i prosperitet – ili ekonomska teorija barem kaže da bi to *trebao*.

Ali ekspanzija stanogradnje iz 2000-ih, temeljena na kombinaciji neodržive potrošnje i izravne prevare, nije donijela nikakav stvaran ekonomski boljitak. Financijski je sustav namjerno premjestio težište prema ljudima koji su bili ili riskantni kao kreditno nesposobni ili su bili lake žrtve, stvarajući nove proizvode da ih namame i prevare.

U jesen 2005. Merrill Lynch je već procijenio da je polovica čitavog ekonomskog rasta SAD-a povezana sa stanogradnjom – uključujući novogradnju, prodaju kuća, namještaja i kućanskih aparata. Ostatak je uglavnom potjecao iz enormne deficitarne potrošnje Bushove vlade. Amerika je živjela na lažnoj privredi. Napokon, bankama je 2008. ponestalo žrtava, a mjehur se ispuhao.

Ništa u tom financijskom razaranju koje su bankari počinili nije bilo Božje djelo. Nije bilo ni nepredviđeno. Početkom 2000-ih bilo je glasova upozorenja, dok su bankari zaranjali u sve egzotičnije prostore rizika. Neki od njih nalaze se u mojem filmu *Inside Job* – Raghuram (Raghu) Rajan, Charles Morris, Nouriel Roubini, Simon Johnson, Gillian Tett, William Ackman, Robert Gnaizda, MMF, pa čak i FBI. Sve su njih ignorirali, čak i ismijavali oni koji su iz te situacije profitirali. Dakako, glavne crte te priče sada su poznate, i na nju ću utrošiti relativno malo vremena. Stoga je najveći dio ove knjige posvećen dvama problemima: prvo, usponu financija kao kriminalizirane, odmetnute djelatnosti, uključujući ulogu toga kriminaliteta u izazivanju krize; drugo, analizi šireg porasta nejednakosti u Americi.

Prema tome, knjiga je strukturirana na sljedeći način: drugo poglavlje nudi kratku povijest dvadesetogodišnjeg razdoblja koje je dovelo do rasta dereguliranog, koncentriranog, destabilizirajućeg financijskog sektora, uključujući i ponovno pojavljivanje financijskih kriza i kriminala.

Zatim opisujem raspoloživi dokazni materijal o ponašanju bankarstva 2000-ih godina, uključujući ulogu koju je u mjehuri i krizi igralo zločinačko ponašanje. Treće poglavlje ispituje hipotekarne zajmove; četvrto poglavlje investicijsko bankarstvo i s tim povezane aktivnosti; peto poglavlje nadolazak krize i ponašanje koje je proizvela. Šesto poglavlje istražuje uspon financijskog kriminala i razloge za kaznene optužbe. Dakako, nisu svi postupci bankara bili zločini, ali mnogi jesu – osobito ako primijenimo ista mjerila po kojima su u 1990-ima stotine rukovodilaca

za štednju i zajmove otišle u zatvor, a da i ne spominjemo što se dogodilo ljudima koji nisu imali toliko sreće da rade za krupne investicijske banke kada su počinili prevaru ili prali novac koji potječe iz kriminala.

Zadnja četiri poglavlja knjige šira su analiza novijih promjena Amerike. Počevši s financijskim uslugama, prelazeći na akademske institucije, druge ekonomske sektore i politički sustav, analiziram srozavanje Amerike tijekom posljednjeg naraštaja do razine ekonomski stagnantnog, financijski nestabilnog društva velikih nejednakosti. Sedmo poglavlje započinjem ispitivanjem preobrazbe financijskog sektora u parazitsku djelatnost koja sve više konfiscira nacionalno bogatstvo umjesto da ga stvara.

U osmom poglavlju bavim se akademskim institucijama. Mnogi gledatelji filma *Inside Job* komentirali su kako su im najveće iznenađenje i šok u filmu donijela otkrića o akademskim sukobima interesa. Ovdje donosim mnogo detaljnije i obuhvatnije ispitivanje o tome kako su financijski sektor i druge bogate interesne skupine korumpirale američke akademske institucije, izmijenivši njihovu ulogu iz neovisne analize u dodatno oruđe korporacijskog i financijskog lobiranja. U devetom poglavlju razmatram šire nazadovanje ekonomskog i političkog sustava Amerike. Deseto poglavlje završava knjigu diskusijom alternativnih budućnosti koje se nalaze pred Sjedinjenim Državama i Europom, krupnih promjena političkih mjera potrebnih da bi se preokrenulo nazadovanje Amerike te napokon potencijalnih putova ostvarivanja tih ciljeva društvenim i političkim djelovanjem.

Ovaj posljednji zadatak neće biti lak. Držanje Obamine vlade pruža žalosno jasan primjer za to. Iz razloga opisanih u završnim poglavljima ove knjige, politički duopol Amerike sada je duboko ukorijenjen i otporan na promjene. Unatoč svojim populističkim pretenzijama, obje stranke ovise o novcu koji primaju jer one, i samo one, kontroliraju izbornu politiku, a obje bi se stranke žestoko suprotstavile bilo kakvoj promjeni toga uređenja.

Postoji i konačan problem. Do neke mjere, valja sa žaljenjem priznati, američki je puk tolerirao nazadovanje Amerike. Posljednjih trideset godina američko je stanovništvo postalo slabije obrazovano, manje sklono štednji i ulaganju u budućnost te, razumljivo, daleko ciničnije spram sudjelovanja u politici i američkim institucijama. U tom slijedu pokazuje se kako je novoj američkoj oligarhiji zabrinjavajuće lako manipulirati širokim segmentima stanovništva i navesti ih da trpe, pa čak i podržavaju političke mjere koje pogoršavaju stanje nacije. I, dakako, mnogi su mladi Amerikanci i Amerikanke naprosto digle ruke od politike, posebice nakon Obaminih izdaja.

Za sada još uvijek vjerujem u bitno dobre instinkte američkog puka. Mnogi su Amerikanci imali jasnu nadu i smatrali da će izbor Baracka Obame 2008. riješiti te probleme; a mnoge sada duboko zabrinjava što je ispalo da Obama predstavlja samo više istoga.

Ali nije jasno da američki puk razumije što mu se sada događa ili kako da to izbjegne. Da bi Amerika prekinula svoje nazadovanje, bit će važno učiniti nekoliko teških stvari. Prvo, bit će nužno preokrenuti konsolidaciju ekonomske moći koju sada drže visokokoncentrirane privredne grane, financijski sektor i krajnje bogati. K tome, bit će nužno pomaknuti ekonomske prioritete Amerike prema obrazovanju, štednji i dugoročnom ulaganju, i udaljiti se od pretjeranog oslanjanja na vojnu moć i jeftinu energiju. I konačno, bit će nužno duboko promijeniti ulogu novca u američkoj politici – u priložima za kampanje, političkom reklamiranju, razmjeni kadrova, lobiranju i enormnom raskoraku između plaća u javnom i privatnom sektoru.

Za provođenje duboke sustavne reforme postoje tri puta: uspješna pobuna u jednoj od postojećih političkih stranaka, nastojanje neke treće stranke i nestranački društveni pokret možda sličan pokretu za građanska prava i za zaštitu okoliša. Nijedan od tih triju putova nije lak. Ali Amerikanci su i ranije činili teške stvari, čak i spram jakog protivnika. Izvanredna dostignuća Amerike često su jednim dijelom nastajala i zbog toga što je ona stvarala isto tako izvanredne lidere. Nadajmo se da će se to opet dogoditi.